

XIX. YÜZYILIN SONLARINDA BAYEZİD SANCAĞI'NIN DEMOGRAFİK YAPISINA DAİR TESPİTLER*

Yakup KARATAŞ**

Özet

Bu çalışmada XIX. yüzyıl sonlarında Bayezid Sancağı'nda ortaya konan idarî yapılanma ve Bayezid Sancağı'nın belirtilen dönemdeki nüfusu ele alınmıştır. 1514 tarihindeki Çaldıran Savaşı ile Osmanlı hâkimiyetine giren Bayezid Sancağı, bu tarihten itibaren Erzurum Vilayeti'nin bir sancağı olarak yerini almıştır. İlk dönemlerde Ocaklık olarak yönetilen Sancak, XIX. yüzyıldaki yeni idari yapılanmalardan etkilenmiştir.

Sancağın idarî ve nüfus yapısının belirlenmesindeki en önemli engel, bu bölge ahalisinin genelde göçebe aşiretlerden oluşuyor olmasıdır. Bu türden bir sosyal yapı, iç güvenlik ve sağlıklı bir ekonomik sistemin kurulmasını da tehdit etmektedir. Komşu ülkelerle sorunlar yaşanmasına sebep olan aşiretler, Osmanlı Devleti tarafından ele alınmış ve XIX. yüzyılın sonlarında itaatkâr unsurlara dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu anlamda en önemli girişimler, aşiretleri birer nahiye telâkki etmek ve ilerleyen dönemde bunların Hamidiye Süvari Alayları'na katılımlarını sağlamak ve Vilâyât-ı Sitte Islahatı kapsamında aşiretlere yönelik ıslah yöntemleri uygulamaktır. Bu yeni teşebbüsler, belirtilen sorunların çözümünün yanı sıra bölge insanların refahına da hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayezid Sancağı, Hamidiye Hafif Süvari Alayları, Aşiretler, İdarî Yapı ve Nüfus, Vilayat-ı Sitte Islahatı.

Erzurum Vilayeti'nin doğusunda bulunan Bayezid Sancağı, Cumhuriyet dönemine kadar, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında önemli bir mevki kazanmıştır. Sancak ahalisinin aşiretlerden oluşması, iç karışıklıkların çıkması-

* Bu çalışma, 12 Ekim 2010 tarihinde, III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş olup, gözden geçirilerek yeniden düzenlenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; yakup198025@gmail.com.

na zemin hazırlamış ve bölge güvenliğini olumsuz yönde etkileyen hususların başında gelmiştir. Bu nedenle XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Ermeni Meselesi dolayısıyla çeşitli nüfus sorunlarının yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra önemi daha da artan bu sancağın, savaştan sonraki nüfus ve idari yapılanmasının incelenmesi bu nedenle önem kazanmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belgeler, devletin bu yöreye ilişkin politikasının ortaya konulmasını sağlarken, göçebelik durumundan dolayı tespiti neredeyse imkânsız hale gelen Bayezid Sancağı nüfusunun belirlenmesi için de vazgeçilmez kaynakları oluşturur. Bilhassa köylerin nüfusları ile ilgili olarak kullanılan belgeler, bu husustaki önemli bir boşluğu dolduracak niteliktedir.

Bayezid Sancağı; doğuda İran sınırı, kuzeyde Rusya sınırı, batıda Erzurum Sancağı, güneyde ise Bitlis ve Van Vilayetleri ile çevrilidir¹. Adını, Celayirli Sultan Ahmed'in (1383-1410) kardeşi olan Şehzade Bayezid'den (1382-1383) almıştır. Bayezid bölgesi, Sultan I. Selim zamanında Safevilerin mağlup edilmesi üzerine (1514 Çaldıran Savaşı) Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Bazen Van, ama çoğunlukla Erzurum Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Bayezid Sancağı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ayrı bir vilayet şeklini almıştır. Ancak vilayet merkezi, Karaköse'ye nakledilmiş ve vilayetin adı da meşhur Ağrı Dağı'na izafetle Ağrı'ya çevrilmiştir².

Bir bölgenin tarihini, bağlı bulunduğu devletin tarihinden bağımsız olarak incelemek mümkün olmadığına göre, Bayezid Sancağı'nın idarî ve demografik yapısını ortaya koyarken Osmanlı Devleti'nde meydana gelen idarî ve kanunî değişiklikleri incelemek konunun daha iyi anlaşılmasında önem kazanmaktadır.

XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında (1682-1702) 17 sancaktan ibaret olan Erzurum Eyaleti'nin sancaklarından biri de Bayezid

¹ Şemseddin Sami, *Kamus-ül A'lam*, İstanbul 1306 (1890), II, 1235. Sancağın XX. yüzyıldaki coğrafi konumu için bkz. Ek-2.

² Besim Darkot, "Bayezid", *İslam Ansiklopedisi*, II (1970), 368. Bayezid (Kalesi) Sancağı, 1575-1585 ile 1608, 1631 ve 1653 yıllarına ait sancak tevcihat defterlerine göre Van Eyaleti'ne bağlıdır (Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van 1997, s. 119-130).

Kalesi Sancağı'dır³. Bayezid, XVIII. yüzyılın ilk yıllarındaki eyalet tevcihlerine göre, bir kale olarak (Bayezid Kalesi Sancağı) idare edilmekte olup "Ocaklık" yoluyla tasarruf edilegelmiştir⁴.

Osmanlı'da XIX. yüzyıla gelindiğinde idarede köklü reformların yapıldığı görülmektedir. Bu alandaki reformlar konusunda Fransızların etkisi bulunmaktadır⁵. Tanzimat döneminde Osmanlı vilayet sistemi yeni baştan formüle edilerek, büyükten küçüğe; vilayet, sancak/liva, kaza, nahiye ve karye olmak üzere beş katlı idare sisteminde karar kılınmıştır⁶. Devletin son dönemlerine kadar yürürlükte kalan bu sistem, Cumhuriyet Türkiye'si'ne de intikal etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, vilayet idaresi ile ilgili daha çağdaş ve modern uygulamaları ihtiva eden nizamnameler XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkarılmaya başlamıştır. Bu yeni sistemlerde, iç karışıklıkların olduğu kadar dış müdahalelerin tesirleri de söz konusudur. 1860'lı yıllarda, iç sorunlar ve dış baskılarla çalkalanan Orta-Doğu ve Balkan eyaletleri yeniden teşkilâtlandırılmıştır. 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan Nizâmnamesi ve 7 Kasım 1864 tarihli Tuna Vilâyeti Nizâmnamesi, bu bölgelerin ıslahına, iç ve dış sorunlarının çözülmesine yönelik çıkarılan yönetmelikler olarak, yeni bir idarî yapılanma getirmek amacıyla çıkarılmışlardır. Bu yönetmeliklerle getirilen yeni düzenin fonksiyonel olması ve özellikle, 1864 yılında Tuna Vilâyeti'nin yeniden teşkilâtlandırılmasıyla elde edilen olumlu sonuçlar üzerine, bu nizamnamenin 1867 yılından itibaren yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Böylelikle, yeni vilâyet yönetimi 1867 yılında çıkarılan Vilâyet-i Umumiyye

³ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Elazığ 1997, s. 64. Tevcihat kayıtlarına göre 1730 ile 1740 yılları arasında da yine Erzurum'a bağlı Bayezid Sancağı adıyla geçmekte olup Ocaklık olarak tevcih edilmiştir (a.g.e., s. 64, 172).

⁴ Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, Ankara 1997, s. 118. Ocaklık; kale muhafızlarının veya şehir yerli neferlerinin ulufelerine karşılık olarak tahsis edilen öşür veya örfî hasılat yerinde kullanılan bir tabirdir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, II, 712).

⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2001 s. 140; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 251.

⁶ Abdülhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri-Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul 2007, s. 32.

Nizâmnâmesi ile bütün İmparatorluğu kapsayacak şekilde genişletilmiştir⁷. 29 Şevval 1287 (22 Ocak 1871) tarihinde yayınlanan İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyet Nizâmnâmesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet yönetiminde, 1913 yılında İttihad ve Terakki tarafından çıkarılacak yeni kanuna kadar, yaklaşık kırk iki yıl sürecek yeni bir döneme girmiştir.

Bayezid Sancağı da Erzurum Vilayeti'nin doğusunda bir sancak olarak idari bütünlükteki yerini almıştır⁸. 1871'deki yeni vilayet düzenlemesi⁹ ile birlikte, Erzurum'un aşiretlerle meskûn olan doğu bölgesinde nahiye teşkilatı oluşturulurken, konargöçer aşiretler birer nahiye olarak telakki edilmiş ve aşiretlerin reisleri de nahiye müdürü olarak atanmıştır (Sidkân Nahiyesi, Hayderanlı Nahiyesi gibi). Bu statünün tanınmasındaki amaçlar; vergi toplayabilme, göçebelerin köylere verdiği zararı azaltabilme, ayaklanmayı önleyebilme gibi kontrol mekanizmaları kurabilmedir. Böylece var olan feodal aşiret yapılanması, yasallığa kavuşturulmuş ve aşiretler, modern bir nizâmnâmeye tabi tutularak kontrol altına alınmaya çalışılmıştır¹⁰.

1871 tarihli İdâre-i Umumiyye-i Vilâyât Nizâmnâmesi hükümlerinin, Bayezid Sancağı'nda da icra edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1313 (1897) tarihli Erzurum Vilayet Salnâmesi'nde, Bayezid Sancağı'nda sancak ve kaza idare meclislerinin kurulduğu, sancak ve kaza merkezlerinde Bidayet Mahkemelerinin ihdas edildiği ve gayr-i müslimlerin nüfus oranlarına göre idarede temsil hakkı elde ettikleri ifade edilmiştir¹¹. 1896 tarihi itibarıyla, Bayezid Sancağı'nın mutasarrıfı¹², *Saniye* rütbesindeki İbrahim Muhlis Bey'dir.

⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yerelyonetimmetinleri7.htm>.

⁸ Sultan II. Abdülhamid döneminde Erzurum Vilayeti'nin sosyal, ekonomik, idarî ve demografik yapısı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yakup Karataş, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Erzurum (Sosyal, Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2010.

⁹ "İdâre-i Umumiyye-i Vilâyât Nizâmnâmesi", *Düstûr*, 1. Tertib, I, İstanbul 1873/1289, 608-651.

¹⁰ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s. 105.

¹¹ *Salname-i Vilayet-i Erzurum (SVE)*, 1896/1313, s. 234-253.

¹² *Mutasarrıf*, Osmanlı idari teşkilatında herhangi bir makam, görev veya memuriyeti elinde bulunduran, tasarruf eden kişi anlamında kullanılmış bir terim olup taşra teşkilatındaki sancak veya livanın mülki amiri için kullanılan unvandır. Ali Fuat Örenç, "Mutasarrıf", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXI (2006), 377.

Sancak İdare Meclisi'nin başkanı mutasarrıf olup, bu meclisin doğal ve seçilmiş üyeleri bulunmaktadır. Doğal üyeler, naib, muhasebeci, müftü ve tahrirat müdürü iken, seçilmiş dört üyenin ikisi Müslüman ve ikisi de gayr-i müslimdir¹³. Gayrimüslimlerin, nizamnameye uygun olarak, kazalarda bulunan idare meclislerinde de yer bulduklarını da ifade etmek gerekir.

Bayezid Sancağı'nın bu dönemdeki demografik yapısının ortaya konulmasındaki en büyük engel, kuşkusuz bu sancak ahalisinin genel itibariyle göçebe aşiretlerden oluşuyor olmasıdır.

Ahmed Şakir Paşa¹⁴, Anadolu Islahatı Umum Müfettişi unvanıyla, Erzurum'da göreve başladığı sıralarda (1895), kendisine İstanbul'dan bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda, Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa'nın dilekçesi söz konusu edilerek altı vilayet nüfusunun doğru bir şekilde bilinmesinin lüzumundan bahsedilmektedir. Bölge ile ilgili olarak, Erzurum Vilayeti'nin Kız-uçan Kazasıyla Balaban Nahiyesi nüfusunun tamamen, Hınıs ve Kiğı Kazaları ile Bayezid Sancağı nüfusunun da kısmen tahrir edilmemiş olduğu, diğer vilayetlerdeki tahrir edilmemiş olan nüfusla birlikte düşünüldüğünde büyük bir vilayetin nüfusu kadar artacağı ifade edilmiş, bölge nüfusunun doğru bir şekilde belirlenmesi ve Ermeni, Katolik ve diğer milletlerin de ayrıntılı bir şekilde gösterilmesi için gerekli çalışmanın başlatılması istenmiştir¹⁵. Dördüncü Ordu Müşiri Zeki Paşa'nın 1896 tarihli bir raporunda da Doğu Anadolu'da vilayetlerin gerçek Müslüman nüfusunun gösterilenden daha fazla olduğu belirtilmiştir. Hatta, Hamidiye Alayları teşkilatı esnasında, vilayetlerce, 200-300 nüfuslu gösterilen aşiretlerin doğru sayımı yapıldığında, 2.000-3.000 seviyesinde olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir¹⁶.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen ve Erzurum Vilayeti'nin nüfusu hakkında veriler içeren II. Abdülhamid dönemine ait bir belgede, Vilayet'in nüfusu toplam 551.345 olarak verilmiş olup “...*Bayezid Sancağı dâhilinde meskûn Celali Aşireti'nden ma'adâ vilayet-i mezkûrenin de*

¹³ SVE, 1896/1313, s. 234, 238.

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmed Şakir Paşa*, İstanbul 1993.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi Evrakı (Y.PRK.MYD), 17/13, 5 Rebi'ülâhır 1313 (24 Eylül 1895).

¹⁶ BOA, Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK), 111/18, 18 Zilka'de 1313 (1 Mayıs 1896).

muâmelât-ı tahririyyesi ikmâl edilmiştir...” denilerek bu bölgenin nüfus tespiti ile ilgili doğrudan sıkıntıya işaret edilmiştir¹⁷. XIX. yüzyılın sonlarına ait nüfus istatistiklerinde, Erzurum Vilayeti hudutları içinde Celalilerle birlikte nüfus yazımına dâhil olmayan diğer aşiretler için tahmini 100.000 rakamı verilmektedir¹⁸. 1886 tarihinde yapılan bir tahrir muameleğinde, Erzurum’da Bayezid hariç olmak üzere diğer bütün sancakların nüfuslarının sayıldığı, Bayezid’in ise ahalisi tamamen göçebe olduğundan sayımın bir türlü gerçekleştirilemediği dile getirilmiştir¹⁹. Yine nüfusla ilgili olarak elde edilen ve Sicill-i Nüfus İdare-i Umûmiyyesi tarafından yazılmış olan 1892 tarihli bir arşiv belgesinde de Erzurum Vilayeti’nde, Bayezid Sancağı hariç olmak üzere her tarafta nüfus tahririnin bitirildiğinden bahsedilmektedir. Bu sancakta ise, meskûn olan Celali Aşireti ahalisinin göçebe oldukları ve “haşuniyet-i hal ve mizacları” nedeniyle nüfus sayımlarının yapılamadığı ifade edilmiştir. Aynı belgede, vilayette 299.316 erkek, 255.943 kadın olmak üzere toplam 555.259 nüfusun olduğu belirtilmiştir²⁰.

Ahmed Şakir Paşa’nın bir başka raporunda ise, Sancağın Müslüman sakinlerinin neredeyse tamamının aşiretlerden oluştuğu dile getirilmiştir. Raporun devamında, bu aşiretler arasında uzun yıllardır kan davaları, mücadele ve adam öldürmeler devam etmekte ise de çoğu durumlarda, kanunlara itaat ettiklerinin de kabul edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Aşağıda vurgulanan idarî teşkilat ve Hamidiye Alayları, bu mücadeleleri hissedilecek derecede bitirmeye yaramıştır. Mesela Şakir Paşa’nın gayretleri sonucu olarak, Ademanlı ve Celali Aşiretleri arasındaki kan davaları sona erdirilmiş, Hasenanlı ve Sidkânlı Aşiretlerinin reisleri ile Hayderanlı grubuna yapılan uyarılarla bu aşiretler arasındaki sorunlar da giderilmeğe çalışılmıştır. Şakir Paşa’nın gözlemlerine göre bu aşiretler arasındaki kavgaların temel sebebi, “...*kibr-i riyaset ve asabiyet...*” yani baş olma sevdasından başka bir şey değildir²¹.

¹⁷ BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 33/50, s. 2-3.

¹⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 189.

¹⁹ BOA, Dâhiliye Mektubî Kalemî Evrakı (DH.MKT), 1379/9, 20 Safer 1304 (16 Kasım 1886).

²⁰ BOA, Yıldız Perakende Dâhiliye Nezareti Evrakı (Y.PRK.DH), 5/28, 30 Receb 1309 (28 Şubat 1892).

²¹ Y.EE, 133/14, 1895 (1313), s. 1.

Aşiretlerin göçebe hayat tarzı, bölge güvenliğini olumsuz etkilemekte, ticaretin -özellikle transit ticaret- sağlıklı bir şekilde yürütülmesi engellenmekte, vergi kayıplarına sebep olmakta, netice itibarıyla sosyal ve ekonomik denge sağlanamamaktadır. Bu hususların dile getirildiği başka bir arşiv belgesinde, belirtilen sorunların giderilmesi için, nüfus sayımının sağlıklı bir şekilde yapılması, güvenliğin sağlanması, yol yapımının hızlandırılması ve vergi sistemindeki açıkların giderilmesi gibi konulara temas edilmiştir²².

Ahmet Şakir Paşa'ya verilen Vilâyât-ı Sitte Islahat Layihası'nda; Kürt aşiretlerinin teftişi ile ilgili şu emirler görülmektedir: “*Kürtlerin yaylak ve kışlaklarına gidiş gelişleri esnasında geçecekleri yerlerdeki ahaliye herhangi bir zarar vermemeleri için bir subayın emri altında yeteri kadar askerî kuvvet ve jandarma bu aşiretlere yol arkadaşlığı yapacak ve bir polis komiseri de bu askeri birliğe refakat edecektir. Kürtler, kışlaklarına dönünceye kadar, iyi hal ve hareketlerde bulunacaklarının bir teminatı olmak üzere, içlerinden bazılarını hükümete teslim edeceklerdir. Ayrıca Mürûr Tezkiresi Nizâm-nâmesi ile Silah Taşımak Hakkındaki Nizâm-nâme'ye uyacaklardır. Haymenişin ve göçebe halinde bulunan aşiretler, hükümet tarafından kendilerine verilecek arazide iskâna zorlanacaklardır*”²³. Bu emirler daha çok iç güvenliği sağlamaya yöneliktir.

Sultan II. Abdülhamid döneminde, aşiretlerin mevcut kanunlara uyar hale getirilerek itaatkâr unsurlara dönüştürülmesi ve bölge güvenliğinin sağlanarak ticari faaliyetlerin selametinin sağlanması yolunda önemli yapısal yenilikler gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında aşiretleri içine alan en önemli süreç, hiç şüphesiz Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın oluşturulması ve bu alaylar kapsamında aşiretlere de görevler verilmesidir.

1891 yılından itibaren kurulmaya başlayan bu alaylar, merkezî otoriteyi tesis etmek, Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyo-politik denge kurmak, aşiretlerden askerî güç olarak faydalanmak, Ermenilerin faaliyetlerine engel olunarak Müslüman halk ile Ermeniler arasında güç dengesi

²² Y.EE, 133/14, 1895 (1313), s. 2.

²³ BOA, Yıldız Perakende Başkıtabet Evrakı (Y.PRK.BŞK), 43/58, 28 Rebi'ülâhır 1313 (17 Ekim 1895).

temin etmek, Rus saldırılarından ve İngiliz politikalarından bölgeyi korumak ve Panislamizm politikasını yürütmek gibi amaçlarla kurulmuştur²⁴.

Kürt aşiretlerinin Kormanço şubesinin Silif/Mil Partisi'nin livası Patnos'ta oturan Hayderan Aşireti'nin Reisi Mirliya Hüseyin Paşa'dır. Paşa'nın komutası altında Muradiye, Patnos ve Van bölgelerinde oturan beş adet Hayderan Aşireti Hamidiye Alayı, Ağrı'da bir Ademan (İdman) ve bir Takoriyen Aşireti Hamidiye Alayı, merkezi Ağrı iki Zilan ve bir adet Celali Aşiret Alayları Eleşkirt'te bir adet de Sipkan Aşiret Alayı vardır. Bu aşiret alaylarına birden başlayarak 33'e kadar numara verilmiştir²⁵.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir askeri istatistik defterinde Hamidiye Hafif Süvari Alayları'nın, Karakilise, Malazgirt, Hınıs, Erciş, Van, Mardin ve Urfa livalarından müteşekkil olarak toplam 60 alaydan oluştuğu gösterilmiştir²⁶.

1896 tarihi itibarıyla Bayezid Sancağı'nda; Birinci, İkinci, Üçüncü ve Yedinci Hamidiye Süvari Alayları'nın merkezi Tutak; Dördüncü ve Yedinci Hamidiye Süvari Alayı'nın Merkezi Eleşkirt; Beşinci, Altıncı, Onbirinci ve Onikinci Alayların merkezi Karakilise; Dokuzuncu, Otuz yedinci ve Otuz sekizinci Alayların merkezi Bayezid; Onuncu Alay'ın merkezi ise Diyadin'dir²⁷. Görüldüğü üzere Hamidiye Alayları teşkilatına dâhil edilmenin yanı sıra hem bölgenin hem de aşiretlerin emniyet ve selametlerinin sağlanması hususları Osmanlı Devleti tarafından ihmal edilmemiştir. Yine bu taksimattan anlaşıldığı gibi Bayezid Sancağı'nın tüm kazalarında alayların kurulduğu görülmektedir. Bu uygulama, asayişin tüm sancak genelinde yaygınlaştırılması amacına yönelik olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Aşiretler, kendi güvenliklerini devlet yardımıyla emniyete alma, mevcut sosyal ve politik durumlarını resmileştirme, alaylara mensup diğer aşiretlerle aynı seviyeye gelme ve devlet katında itibar görme gibi sebeplerle bu alaylara

²⁴ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987, s. 28.

²⁵ M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1981, s. 134.

²⁶ Y.EE.d, nr. 219.

²⁷ *SVE*, 1314-15 (1896), s. 271-278. Her bir alayın yönetim kadrosunda ise, Miralay, Kaymakam, Binbaşı-yı Evvel, Binbaşı-yı Sâni, Kolağası, Kâtib, İmam, Sancaktar gibi görevliler bulunmaktadır.

gönüllü olarak katılmışlardır²⁸. Örneğin Pasinler ve Eleşkirt havalisinde oturan ve 93 Harbi'nden sonra Kağızman'dan buraya göçle gelmiş olan Şadıllı ve Fiskanlı Aşiretleri, kendilerinin savaşçı ve sadık yapılarından da bahisle, Hamidiye Alayları'na katılmak istediklerini ifade etmişlerdir²⁹.

Aşiretlerden oluşan karmaşık demografik yapısıyla Bayezid Sancağı, 1890'ların başında; Bayezid, Diyadin, Eleşkirt, Karakilise ve İntab olmak üzere 5 kaza, 418 köy ve 19 Nahiye ve toplam 47.236 nüfusu ihtiva etmektedir. Bu nüfusun 38.869'u Müslüman, 8.367'si ise Ermeni'dir. Kürtler, Müslüman ahalinin çoğunluğunu oluşturmaktadır³⁰.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen ve Erzurum ve Bayezid Sancakları mürettebatının ifade edildiği bir dosyada hem bu bölgelerin idarî yapılanmasının ele alındığı hem de nahiye teşkilatı oluşturularak Bayezid Sancağı'nın taksimatının verildiği belgeler bulunmaktadır³¹. Burada kullanılan belgeler, sağlıklı bir nüfus tahririnin yapılamadığı Bayezid Sancağı'nda, nüfus ve yerleşme ile ilgili olarak köylere kadar inebilme imkânını sunmaktadır. 1895-1899 yılları arasında Ahmed Şakir Paşa'nın başkanlığında yürütülen Anadolu Islahatı Umum Müfettişliği görev alanı kapsamında ortaya konulan düzenlemelerde 11 Rebi'ülevvel 1293 (6 Nisan 1876) tarihli İdare-i Nevâhi Nizâm-nâmesi'ne uygun bir düzenleme ortaya konulmuştur. Bu düzenlemede, nahiye teşkilatı ile ilgili olarak; her nahiyenin en az 200 haneden mürekkebe olması ve köylerin nahiye merkezlerine en fazla 3 saat mesafede bulunması gibi kaideler esas alınarak söz konusu olan idarî taksimat belirlenmiştir³².

Burada verilen köyler ve nüfusları Bayezid Sancağı'nın nüfusla ilgili problemlerini büyük ölçüde çözmekle birlikte yine de aşiretlerin göçebelik durumlarından dolayı bazı köylerin nüfusları tespit edilememiştir. Pek çok köyün hane sayısının tespit edilememiş olması da bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Diyadin Nahiyesi ise bu dönemde kaza statüsünü haiz iken aşağıdaki tabloda nahiye olarak ifade edilmiştir. Bunun sebebi, Şakir

²⁸ Kodaman, *Doğu Anadolu Politikası*, s. 35-50.

²⁹ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 2 Şevval 1310 (19 Nisan 1893).

³⁰ Sami, *Kamusu'l- A'lam*, II, 1235.

³¹ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 1314.S-54 (Temmuz 1896).

³² a.g.b.

Paşa'nın güvenlik ve aşiret güzergâhları gibi sebeplerle Diyadin'i nahiye olarak tasavvur etmesi ve Bayezid'in nahiye teşkilatını bu görüşe göre oluşturmuş olmasıdır. Şakir Paşa'nın üzerinde ısrarla durduğu hususlardan biri de sancak merkezinin Karakilise ile Eleşkirt arasında bulunan vilayet merkezine daha yakın müstahkem bir mahalle taşınmasıdır³³.

Diyadin Nahiyesi, XIX. yüzyılın sonlarında kaza olarak 3 Nahiyeye, 88 köy ve 1.630 sakini barındırmaktadır³⁴. Ayrıca aşağıdaki tablolarda bulunan ve Bayezid Kaza merkezine bağlı olarak gösterilen "Hazo Nahiyesi'nin Bakiyesi" ile ilgili olarak ne tablolarla ilgili yazışmalarda ne de Şakir Paşa'nın teftiş raporunda bilgi bulunmamaktadır. Burada Bayezid'e bağlı 531 köy ve yerleşimleri verilmiştir. XX. yüzyılın başlarını gösteren Osmanlı Atlası'nda ise Bayezid'e bağlı olarak 550 köy ifadesi mevcut olup köylerin isim veya yerleşimleri hakkında bilgi bulunmamaktadır³⁵.

Bu çalışmanın Ekler kısmında da (Ek-1) ifade edildiği üzere, Bayezid Sancağı; Bayezid Kazası (Merkez, Çukur ve Diyadin Nahiyeleri ile 149 köy), İntab Kazası (Esmer, Sikânlı ve Hayderanlı Nahiyeleri ile 132 köy), Karakilise Kazası (Merkez ve Hamur Nahiyeleri ile 151 köy) ve Eleşkirt Kazası (Merkez ve Sidkân Nahiyeleri ile 99 köy)'den oluşmaktadır.

Yine Ek-1'deki tablolar özetlenecek ve kadın sayıları erkek sayıları kadar hesap edilip, toplam nüfus ortaya konacak olursa aşağıdaki gibi bir tablo oluşturmak mümkündür:

³³ Y.EE, 133/14, 1895 (1313), s. 3.

³⁴ Vital Cuinet, *La Turquie D'asie, Geographie, Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnee de Chaque Province de L'asie Mineure*, Paris 1892, I, 234.

³⁵ Bnb. M. Nasrullah, Kolağası M. Rüşdü, Mülazım M. Eşref, *Osmanlı Atlası*, İstanbul 2003, s. 75.

BAYEZİD SANCAĞI'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Tablo 1			
Bayezid Sancağı'nda Yerleşim ve Nüfus			
Yerleşim yeri	Müslüman	Hıristiyan	Hane sayısı
Bayezid	26.144	2.304	1.817
İntab	8.314	196	57
Karakilise	19.114	2.260	2.573
Eleşkirt	14.538	4.256	657
TOPLAM	68.110	9.016	5.104

Arşiv kayıtlarından alınan verilerden de görüleceği üzere şehir yerleşmeleri olarak, en ziyade Bayezid Merkez ile Diyadin Nahiyesi, Karakilise Merkez ve Hamur Nahiyeleri ön plana çıkmıştır. Bu bölgelerde hane sayıları diğer bölgelere nispetle daha belirgindir. Bu durum da bu bölgelerde göçebe aşiret yapılanmasından ziyade şehir yerleşmeleri olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karakilise'nin (Ağrı'nın) vilayet merkezi olarak kabul edilmesinin sebebini ortaya koymaktadır. Hıristiyanlar, Bayezid Sancağı genelinde azınlık durumunda olmalarına rağmen Karakilise Kazası'nın Merkezi ile Eleşkirt'in Sidkân Nahiyesi'nin bazı köylerinde çoğunluk durumundadırlar³⁶.

1892 tarihli Vital Cuinet'in Seyahatname'sinde bulunan bilgilere göre Bayezid Sancağı merkezi ile diğer kaza merkezlerinde yerleşim ve nüfus bilgileri şöyledir³⁷:

³⁶ İ.DH, 1314.S-54 (Temmuz 1896). XIX. yüzyılda boyunca gayr-i müslimlerin çoğunluğu oluşturduğu söylenemez. Nitekim 1852-53 yıllarında Bayezid bölgesinde bulunmuş olan Mehmed Hurşid Paşa'nın müşahedelerine göre Bayezid Sancağı'nda 13.840 Müslüman, 5.855 Ermeni ve 1.880 Yezidi yaşamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, "Mehmed Hurşid Paşa'nın Seyahatname-i Hudud Adlı Eserine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Bayezid Sancağı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sayı 2 (İstanbul 2000), s. 101-122.

³⁷ Cuinet, *La Turquie d'Asie*, I, 228-240. 1890'ların başlarında Bayezid Sancağı'nın idarî durumu için bkz. Ek-3.

Tablo 2	
CUİNET'E GÖRE BAYEZİD SANCAĞI	
Yerleşim Yeri	İdari ve Demografik Yapısı
Bayezid	3 Nahiye, 78 Köy, 1.552 Hane ve 7.785 Nüfus.
Diyadin	3 Nahiye, 88 Köy, 1.630 Hane ve 11.158 Nüfus.
Karakilise	3 Nahiye, 58 Köy, 1.308 Hane ve 6.938 Nüfus.
İntab	3 Nahiye, 79 Köy, 1.321 Hane ve 6.482 Nüfus.
Eleşkirt	6 Nahiye, 115 Köy, 2.637 Hane ve 20.111 Nüfus.
TOPLAM	18 Nahiye, 418 Köy, 8.448 Hane ve 52.544 Nüfus.

Cuinet'in verdiği rakamlar, arşiv belgeleri ve resmi istatistiklerle, büyük ölçüde uyuşmaktadır. Nitekim 1896/1312 tarihli vilayet salnamesine göre Bayezid Sancağı'nın nüfusu ile ilgili şu bilgiler verilmiştir³⁸;

Tablo 3							
1896/1312 TARİHLİ VİLAYET SALNAMESİ'NE GÖRE BAYEZİD'İN NÜFUSU							
Yerleşim yeri	İslam	Ermeni	Diğer	Hane Sayısı	Nahiye Sayısı	Köy ve Mahalle Sayısı	YEKÛN (Nüfus)
Bayezid	16.566	1.913	10	3.167	2	113	18.489
Diyadin	11.991	352	15	1.866	3	94	12.358
Karakilise	12.499	2.546	65	1.401	3	55	15.110
Tutak	11.793	304	-	2.498	3	55	12.097
Eleşkirt	19.170	3.928	1.423 (Çoğu Katolik)	3.682	7	126	24.521
YEKÛN	72.019	9.043	1.513	12.614	18	443	82.575

Osmanlı Nüfus istatistikleri incelendiğinde Bayezid Sancağı'nın, XIX. yüzyılın sonlarında genelde hızlı artan bir nüfus yapısına sahip olduğu görülür.

³⁸ SVE, 1314-15 (1896), s. 289.

Örneğin, 1877-78'de sancağın toplam nüfusu 37.457 iken, 1881-1893 arasında 57.067 olmuştur. 1906 yılına gelindiğinde ise sancak dâhilinde 44.199'u erkek ve 33.143'ü kadın olmak üzere toplam 77.342 kişi yaşamaktadır³⁹. Bayezid'de erkek nüfus, kadın nüfustan oldukça fazladır. Erkek nüfus ile kadın nüfus arasındaki fark 1881-93 arasında yaklaşık 6.500 kişi (%20) iken 1906-1907 devresinde fark, yaklaşık 11.000 civarındadır (%30). Bu istatistiklerde verilen rakamlar ile yukarıda Vilayet Salnâmesi'ndeki rakamlar arasında bir tutarsızlık söz konusudur. İstatistiklere göre 1896 yılında tahminen 60.000 seviyesinde olması gereken nüfus, salnâmede 82.575 olarak gösterilmiştir. Nüfus artış hızı dikkate alındığında salnâmelerde verilen rakamların tartışmaya açık olduğu kanaatine varılabilir. Nitekim 1897 yılı istatistiğinde Erzurum'un vilayet olarak nüfus bilgileri verilmiş ise de Bayezid Sancağı nüfusu hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır⁴⁰.

Sonuç

Bayezid Sancağı, ele geçirildiği tarihten itibaren, gerçekleşen idarî değişikliklere muhatap olmuş, genelde Erzurum Vilayeti'nin bir sancağı olarak idarede yer bulmuştur. Sancağın sosyal yapısından kaynaklanan problemler, zaman içerisinde önemle ele alınmış, iç ve dış politik dengelerin sağlanabilmesi amacıyla kurumsal yenilikler getirilmiştir. Aşiretlerin nahiye olarak telakki edilmesi ve aşiretlerden gönüllü alaylar suretinde faydalanılması, iç güvenliği temin ederken, dış politikada da devleti zor durumda bırakan hareketlerin önüne geçilmesi gibi faydalar doğurmuştur. Ahmed Şakir Paşa'nın başkanlığında yürütülen Vilâyât-ı Sitte Islahatı kapsamında da Bayezid Sancağı'nın idarî eksiklikleri giderilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarında, Müslümanların çoğunlukta olduğu Bayezid, nüfusu hızla artan bir sancak olarak da tarihteki yerini almıştır. Gayr-i müslim nüfusun bazı köylerde çoğunluğu oluşturduğu görülmekle birlikte bu üstünlüklerini hemen hiçbir kaza geneline teşmil edememişlerdir. Buna rağmen vilayet nizamnamelerinin gereği olarak idarî bütünlükte temsil haklarını kullanmışlardır.

³⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 160, 164, 200.

⁴⁰ Tevfik Güran, *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı-1897*, Ankara 1997, s. 17-43.

Abstract

SOME PRELIMINARY REMARKS ON DEMOGRAPHIC
STRUCTURE OF SANJAK OF BAYEZID IN THE END XIXth
CENTURY

In this study, the administration of the Sanjak of Bayezid and its population structure is discussed in the end of the nineteenth century. It was brought under the Ottoman rule, after the Chaldiran War (1514) and henceforth became a sanjak of the Erzurum Vilayeti. At first, Bayezid was administered managed as Ocaklık, and later affected by the new administrative reorganisation in the nineteenth century. The most important obstacle in the administrative and demographic structure of the Sanjak was establishing.

This kind of social structure threatened the creation of domestic security and a healthy economical system. The nomadic tribes, which caused some disturbances in the neighbouring areas, were dealt by the Ottoman state with the intention of transforming them into obedient elements of the society. In this respect, the most important attempts were, organizing the tribes as a Nahiye, in order to enroll them to the Hamidian Cavalry and to carry out the Vilâyât-ı Sitte Reform Project in this region. They contributed to the resolution of the problems mentioned above and also to the welfare of the people in the region.

Keywords: Sanjak of Bayezid, Hamidian Cavalry, Tribes, Structure of Administration and Population, Vilâyât-ı Sitte Reform Project.

BAYEZİD SANCAĞI'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

EKLER

Ek-1 Bayezid Sancağı İdarî Taksimatı ve Nüfusu

BAYEZİD MERKEZ KAZASI			
Bayezid Sancağı Merkez Nahiyesi			
Köy İsimleri	İsl. Erkek	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Bayezid	761	595	407
Geşri	35	-	-
Tahliki	402	-	-
Kurtkapan	139	-	-
Evretli	221	-	-
Karabulak	398	-	-
Gültepe	60	-	-
Karacaviran	64	-	-
Celal	57	-	-
Meyzağlı	16	-	-
Şeyhli	46	-	-
Çiftlik	53	-	-
Türkmen	56	-	-
Cebekent	51	-	-
Demirkapı-yı süfla	59	-	-
Demirkapı-yı ulya	-	-	-
Köşk-i ulya	-	-	-
Sarıtaş	-	-	-
Gerberan	86	-	-
Teymur	15	-	-
Köşk	-	-	-
Gürcübulak	24	-	-
Hallaç	47	-	-
Dane Bey	25	-	-
Zorova	90	-	-
Kargakonmaz	80	-	-
Sürbahan-i süfla	167	-	-
Töreşin	60	-	-
Tule-i ulya	29	-	-
Dost Ali	30	-	-
Tole-i süfla	43	-	-

Köy İsimleri	İsl. Erkek	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Mişyar	73	-	-
Melekşe	54	-	-
Göller	10	-	-
Sürbahan-i ulya	63	-	-
Harabe	-	-	-
Tabyan	49	-	-
Karabulak	27	-	-
Güns	48	-	-
Kayınkurk	63	-	-
Kababurun	8	-	-
Taboğlu	55	-	-
Zengizor	87	23	-
Gerno Bey	9	-	-
Başkent	97	-	-
Ortakent	80	-	-
Gözükara	30	-	-
Kesenk	21	-	-
Meryemana	29	-	-
Yılanlı	35	-	-
İncesu	35	-	-
Kahırcık	62	-	17
Teperiz	231	-	53
Dize	213	-	45
Karakent	156	-	-
Şemo	131	-	34
Gerkalb	54	-	24
Biryerde	33	-	4
Kondu	30	-	14
Gelereşan	18	-	6
Gölesor	18	-	5
Çukur Nahiyesi			
Erzab	-	300	61
Mezraa	-	-	-
Fetevan	63	-	19

YAKUP KARATAŞ

Köy İsimleri	İsl. Erkek	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Gerek mezre	73	-	19
Bereket	64	-	24
Erzab kömü	7	-	-
Cılkan suyu	39	-	10
Tacir veli	45	-	28
Kanbarsol Ağa	45	-	-
Gürüm	94	-	56
Şano	14	-	-
Musun	-	161	44
Göllük	15	-	-
Tutak	238	-	63
Eruc	58	-	17
Mescid	31	-	10
Velişeyh	17	-	4
Ömer Bey	34	-	13
Çali	23	-	3
Hazo Nahiyesi'nin Bakiyesi			
Mirza Ağa Kömü	28	-	-
Ali cebi	35	-	14
Haclu	71	-	22
Pirehal	87	-	20
Alo mello	54	-	9
Yancan	66	-	24
Tazekent	9	-	-
Sarıbıyk	141	37	14
Kalı	37	-	-
Kakbar	40	-	-
Göğsügüzel	75	-	-
Bezırhan	57	-	7
Görgöre	52	-	-
Güşebnan	57	-	13
Şokâbad	20	-	-
Ovakent	42	-	-
Kızılziyan	29	-	-
Ebubeşik	29	-	-
Diyadin Nahiyesi			
Diyadin	595	-	157
Çılkan değutos	63	-	16

Köy İsimleri	İsl. Erkek	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Çılkan şımşegi	73	-	18
Üstükhe	89	-	-
Darik	24	-	-
Yuzud	51	-	-
Vizegân	23	-	9
Bozo	68	-	11
Bezirgân	86	-	20
Nalça	-	-	-
Kürd nevroso	20	-	7
Buni ulya	-	-	-
Arane	-	-	-
Yolhne	21	-	-
Tütek-i süfla	15	-	4
Çimenkulu	22	-	13
Taşkesen	106	-	20
Hacı Halid	152	-	25
Davud	151	-	38
Kurdugân	20	-	14
Tole	7	-	9
Şekerek	-	-	23
Ahpazar	21	-	12
Garapazar	-	-	21
Üçkilise	-	36	12
Gürgürek	89	-	26
Molla kara	21	-	15
Zivker	24	-	12
Menedlü	-	-	11
Pir Ali	-	-	7
Tohlucak	-	-	15
Budak	-	-	10
Sucan	-	-	33
Soran	-	-	13
Yolh(a)ne	8	-	-
Ziya	55	-	10
Mirza Han	100	-	5
Tazekent	-	-	-
Diğâl	28	-	-
Kurusu	18	-	6
Ölükent	-	-	2

BAYEZİD SANCAĞI'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Köy İsimleri	İsl. Erkek	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Beligân-ı süfla	100	-	22
Kurak	-	-	20
Beligân-i ulya	85	-	21
Şahveled	54	-	3
Zeynal	59	-	7
Karaca	61	-	16
Kotancı	11	-	3
Koru	29	-	9
Sacid	10	-	6
Canekız	130	-	30
TOPLAM	13.072	1.152	1.817

İNTAB KAZASI			
Esmer Nahiyesi			
Köy İsimleri	İsl. Er.	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Tutak	275	-	-
Komik	30	-	-
Hanik	72	-	-
Sivik	81	-	-
Dik	95	-	-
Molla şemdin	112	-	-
Burcu	62	-	-
Kavan	40	-	-
Mızrak	17	-	-
Peşvan	-	-	-
Karakaya	-	-	-
Keke	-	-	-
Elho	56	-	-
Degü	36	-	-
Seyyid	13	-	-
Hüseyin Baso	-	-	-
Mezro	132	-	-
Çalha	-	-	-
Molla Halid	-	-	-
Karacehr	-	-	-
Abdurrahman	-	-	-
Cevadan	-	-	-
Molla Osman	-	-	-

Köy İsimleri	İsl. Er.	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Elhasan	-	-	-
Karacan	-	-	-
Kabo Bey	34	-	-
Sukbans	-	-	-
Beşi	71	-	-
Fahans	-	-	-
Muşban	38	-	-
Hare	-	-	-
Kancban	-	-	-
Nohudlu	36	-	-
Korman	-	-	-
Naverşeyh	194	-	-
Habve	91	-	-
Kali	40	-	-
Tombik	32	-	-
Esmer	178	-	-
Çilebaşı	90	-	-
Karkalık-ı ulya	143	-	-
Karaağaç	78	-	-
Alacahan	-	-	-
Edekent	49	-	-
Kirtzan	-	-	-
Köşk-i süfla	87	17	-
Dadgân	-	-	-
Köy	53	-	-
Dotan	-	-	-
Komik	-	-	-
Köm	-	-	-
Sinn-i süfla	-	-	-
Sinn-i ulya	-	-	-
Köy	-	-	-
Eseb reş	-	-	-
Kalhane	-	-	-
Alubda	-	-	-
Rozhan	-	-	-
Sivri	-	-	-
Sıkanlı Nahiyesi			
Palandöken	93	-	-
Başhüseyin	17	-	-

YAKUP KARATAŞ

Köy İsimleri	İsl. Er.	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Budikan	65	-	22
Avb-ı Ali-i Süfla	23	-	-
Molla idris	48	-	-
Gültepe	18	-	6-
Arab Ali	25	-	-
Mestman	-	-	-
Şeyh zilan	81	-	-
Pir zeynal	16	-	8
Karahalid-i süfla	40	-	-
Karahalid-i ulya	43	-	-
Yeniköy	41	-	-
Salan	94	-	-
Ahmedabad	62	-	-
Hakotan	133	-	-
Matar	12	-	-
Bayındır	128	-	-
Sofi keclan	6	-	-
Yukarı karakolca	-	-	-
Nan gamans	-	-	-
Burnubulak	31	-	-
Cibalverdi	225	-	-
Karlık-i süfla	52	-	-
Aşûr	-	-	-
Kabala	5	-	6
Süleyman kent	19	-	8
Hayderanlı Nahiyesi			
Abtene	32	-	7
Dadgân	136	-	-
Mecbek bodav	-	-	-
Kabulca	-	-	-
Mebleğla hane	-	-	-
Bıradu	-	-	-
Çorik	-	-	-
Çamzik	-	-	-
Cozeli	-	-	-

Köy İsimleri	İsl. Er.	Hır. Erkek	Hane Sayısı
Kalcaklı	-	-	-
Karaköm	-	-	-
Seker	-	-	-
Encini	-	-	-
Nerecalha	-	-	-
Hoz Ali	-	-	-
Karaağaç	-	-	-
Dedeli	-	-	-
Süfla	-	-	-
Bekmal	-	-	-
Göze	-	-	-
Camuşvan	-	-	-
Vahan	-	-	-
Tavdök	-	-	-
Kamışlı-yı ulya	11	-	-
Çamurlu	26	-	-
Sondeli	-	-	-
Özütce	25	-	-
Tepeli	23	-	-
Fitra doğan	-	-	-
Makara	-	-	-
Gele	-	-	-
Köklüce	9	-	-
Güfbeli	-	-	-
Kızılkaya	61	23	-
Garadid	-	-	-
Batnos	68	58-	-
Fahince	-	-	-
Zomik	118	-	-
Hohlne	13	-	-
Kanisbi	34	-	-
Aşo	-	-	-
Küsur	-	-	-
Çavuş	-	-	-
Muzlan	-	-	-
Menla İbrahim	25	-	-
Kor Bey	64	-	-
TOPLAM	4.157	98	57

EK 2- XX. Yüzyılın Başlarında Bayezid Sancağı (Osmanlı Atlası)

